

Lokalizácia rómskych osád v environmentálne nevyhovujúcom prostredí na príklade obce Rudňany

Juliana KROKUSOVÁ

Abstract: The village of Rudňany is situated in the southeast of the city of Spišská Nová Ves; it belongs to the Spišská Nová Ves District in the Košický Region. In the 1970s and 1980s the mine Rudňany was the deepest mining plant in the former Czechoslovakia. In the past, mining and industrial activities there were very intensive. There are two Roma settlements – Pätoracké and Zabíjanec. The Roma settlement Pätoracké is located in undermined area. It is active and very dangerous zone. The Roma settlement Zabíjanec is located on area of old mine factory. Concentration of heavy metals is high. In the settlements, the living conditions are getting worse. Part of Roma from locality of Pätoracké has moved to new social houses. More than 500 people live still in undermined area. Living in these areas is very dangerous.

Key words: Rudňany, Roma settlement, undermined area, heavy metals, danger

Právo na priaznivé životné prostredie

Ústava Slovenskej republiky v šiestom oddiele

(právo na ochranu životného prostredia a kultúrneho dedičstva)

čl. 44 deklaruje: „každý má právo na priaznivé životné prostredie“.

Úvod

Poloha rómskych osád rozhodne nie je náhodná a odráža určité historické, sociálne a vlastnícke reálie doby, kedy vznikali. Ich spoločným priesečníkom je, že Rómovia boli vytláčaní na perifériu obcí a boli tolerovaní hlavne na miestach, ktoré boli alebo sú komerčne nezaujímavé pre majoritnú populáciu. Ide o miesta s neúrodnou pôdou, vystavené záplavám alebo umiestnené na kontaminovanej pôde.

Hlavným cieľom príspevku je poukázať na environmentálne riziká lokalizácie rómskych osád na konkrétnom príklade v obci Rudňany. V Rudňanoch sa nachádzajú rómske osady na území zdevastovanom banskou činnosťou. Hlavnými rizikami je kontaminácia prostredia ťažkými kovmi a pretrvávajúce nebezpečenstvo závalu.

Lokalizácia osád v environmentálne nevyhovujúcom prostredí

V lokalizácii rómskych osád sa vo výraznej miere prejavuje proces segregácie, výrazné je to hlavne v Košickom a Prešovskom kraji, kde takmer 60 % Rómov žije segregovane. Rómske osady sa nachádzajú na okraji alebo mimo obce, zvyčajne oddelené bariérou (rieka, cesta a pod.). Ďalším spoločným znakom je, že sú zvyčajne lokalizované v zdevastovanom a zdravotne a environmentálne nevyhovujúcom prostredí, napr. v blízkosti čističiek odpadových vôd, skládok odpadu, v opustených areáloch banských a priemyselných závodov a pod. Rómovia žijúci v týchto osadách sú často vystavení kontaminácii hlavne ťažkými kovmi a ďalším rizikám.

Rudňany – prípadová štúdia

Polohový potenciál obce

Rudňany ležia v severnej časti Slovenského Rudohoria, v geomorfologickom celku Volovské vrchy, podcelku Hnilecké vrchy. Obec Rudňany sa nachádza približne 15 km juhovýchodne od Spišskej Novej Vsi. Nadmorská výška sa pohybuje v rozpätí od 475 m n. m. do 959 m n. m. Stred obce leží v nadmorskej výške 547 m n. m. Cez Rudňany vedie cesta III. triedy č. 536005 z obce Poráč, cez Markušovce do Spišskej Novej Vsi.

Jedným z dopadov banskej činnosti a spracovania rudy je kontaminácia ťažkými kovmi, zničená vegetácia a zdevastované prostredie v okolí opustených priestorov bývalej továrne.

Skládky banského odpadu z ťažby obsahujú ortuť, ktorá spôsobuje duševné poruchy, deformácie plodu, zlyhanie obličiek a iné choroby.

Baníctvo a spracovanie rudy boli hlavnými zdrojmi pracovných miest až do začiatku deväťdesiatych rokov. Nečakane rýchly kolaps tohto priemyslu a zmena sociálnej situácie zastihli obec nepripravenú a tvrdo dopadli hlavne na ľudí s nižšou kvalifikáciou a inými znevýhodneniami na trhu práce.

Lokalizácia osád

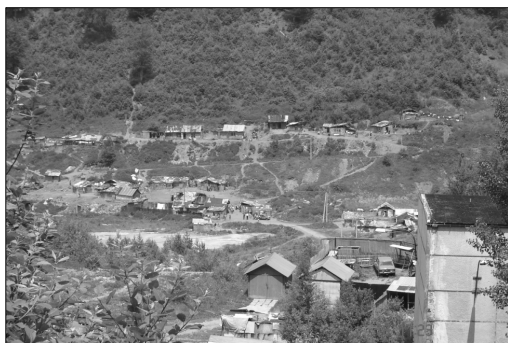
Rudňany predstavujú jasný príklad situácie, kde časť obyvateľov je vystavená nepomerne väčšiemu environmentálnemu ohrozeniu ako zvyšok obyvateľov. Rozvoj baníctva a spracujúceho priemyslu vytváral hlavne v dobách socialistickej industrializácie dopyt po nízko kvalifikovanej pracovnej sile. To vytvorilo predpoklady pre migráciu Rómov (ale aj nerómov) do tejto obce. Rómovia sa sťahovali hlavne z neďalekých osád na Spiši (napr. Poráč alebo Mengusovce). Zatiaľ čo baníci a robotníci nerómskeho pôvodu nachádzali ubytovanie v sociálnych bytoch postavených fabrikou, prevažná väčšina Rómov bola koncentrovaná v osade. Pôvodná rómska osada bola situovaná v centre dediny v Zimnej doline. V sedemdesiatych rokoch došlo k presídleniu tejto osady. Viedli k tomu dva dôvody. Pôvodná osada rástla a kapacitne nestačila rastúcej rómskej populácii, na druhej strane dochádzalo k tlaku zo strany majoritného obyvateľstva, ktoré nechcelo Rómov v centre dediny. Výsledkom bolo, že v sedemdesiatych rokoch sa Rómovia presťahovali a vytvorili dve segregované osady – Pätoracké a Zabíjanec. Toto presídlenie sa udialo s tichým súhlasom miestnej správy a vedenia baní, aj keď si museli byť vedomí, že ide o absolútne nevhodné priestory na bývanie ohrozené priemyselným znečistením a v prípade Pätorackého tiež permanentnou hrozbou závalu a prepadu pôdy s fatálnymi následkami. Obec Rudňany a jej dve rómske osady – Pätoracké a Zabíjanec slúžia ako alarmujúci príklad vystavenia ľudí dopadom priemyselnej a banskej činnosti.

Pätoracké

Osada Pätoracké je umiestnená v závalovom pásme bývalých rudných baní na skládke banského odpadu, ktorý je vysoko kontaminovaný ťažkými kovmi a kde prebieha druhotná mineralizácia a únik emisií do okolitého prostredia (vzduchom vo forme prachu a vodou vo forme výluhov). Približne 503 ľudí je vystavených zvýšenému riziku. Kedykoľvek tu môže dôjsť k zosuvu pôdy. Všetky chatrče sú postavené načierno.

Zabíjanec

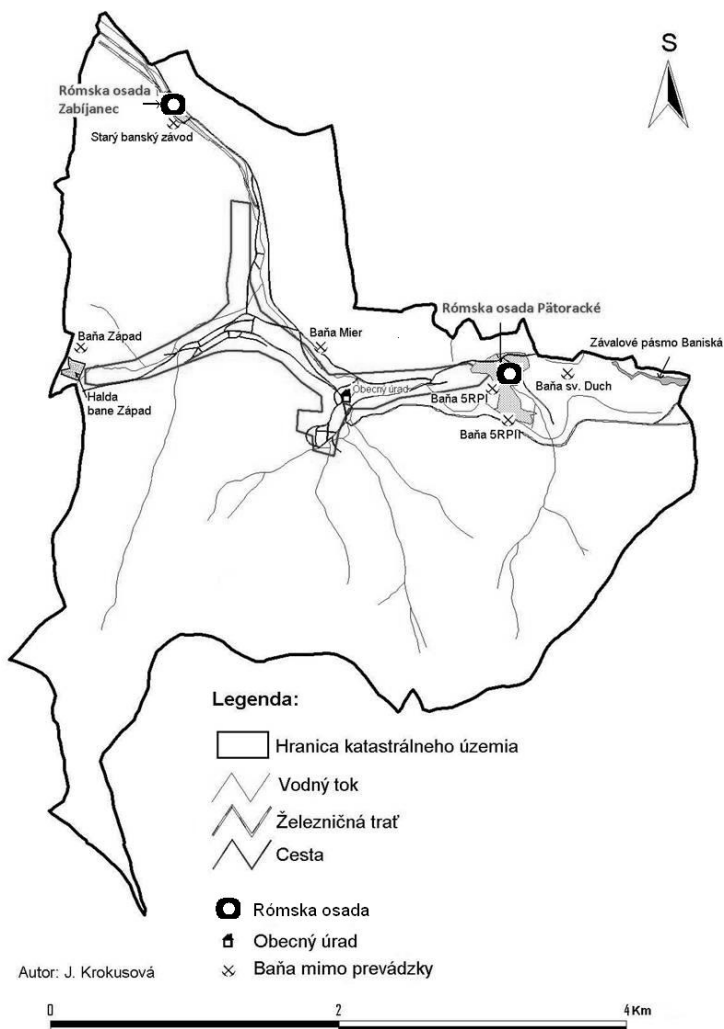
V druhej osade Zabíjanec žije približne 444 ľudí priamo v areáli bývalej továrne, na továrenskom dvore, ktorý bol dlhé roky kontaminovaný priemyselnou činnosťou. Priamo nad osadou sa nachádzajú banské haldy, ktoré sú ďalším zdrojom kontaminácie osady.

Obr. 2 Rómska osada Pätoracké
Foto: Krokusová, 2006

Obr. 3 Rómska osada Zabíjanec
Foto: Krokusová, 2006

Obr. 1. Lokalizácia rómskych osád v obci Rudňany

Záver

Situácia Rómov sa začala meniť k lepšiemu až koncom deväťdesiatych rokov. K zmene prispeli hlavne tlak Európskej únie v prístupovom procese, rozvojové projekty stimulované tretím sektorom a meniaci sa prístup samosprávy. V roku 2001 bolo so štátnou pomocou postavených prvých 270 bytov a bolo presťahovaných 466 najviac ohrozených obyvateľov Pätorackého. Napriek tomu v ohrozenej oblasti žije stále viac ako 503 ľudí. Závall hrozí v podstate kedykoľvek. V septembri 2009 sa v blízkosti osady prepadla zem a vznikol 10 m hlboký kráter. Samospráva odhaduje, že na úplne presídlenie je potrebné postaviť ďalších 55 bytov. Potom bude zrejme celá oblasť rómskej osady uzavretá. Z časti obce Zabíjanec bolo do nových obecných bytov v časti obce Rochus presťahovaných 267 Rómov. Je tam postavených 6 bytoviek s 29 bytmi. V osade Zabíjanec žije ešte 444 Rómov.

Je potrebné oceniť snahu miestnej samosprávy, ktorá sa snaží riešiť tento problém. Bývalé banícke obce narážajú na mnoho ďalších problémov, ktoré ostali po útlmovom procese a zatvorení baní (napr. nedoriešené vlastnícke vzťahy, chátrajúce budovy banských závodov a banské zariadenia, problém s banskou vodou vytekajúcou z banských diel a pod.). Treba poukázať aj na neochotu samotných Rómov spolupodieľať sa na výstavbe nových domov. Podľa dohody mali pomáhať pri výstavbe. Z viac ako 500 Rómov sa prác zúčastnili len dve rodiny. Možno, ak by sa prác zúčastnili, viac by si nové

bývanie vážili a nedochádzalo by k devastácii nových bytov. Podľa nášho názoru, ako prvá by sa mala úplne doriešiť a presťahovať osada Pätoracké, pretože kvôli riziku závalu je tu situácia vážna. Obec momentálne kvôli nedostatku finančných prostriedkov a riešeniu iných problémov neplánuje ďalšiu výstavbu sociálnych bytov. Druhým problémom je kontaminácia prostredia ťažkými kovmi, ktorá sa nedotýka len rómskych osád, ale aj celej obce. Je to závažný a komplexný problém, ktorý si vyžaduje rozsiahlejší výskum. S rozhovorov s občanmi vyplýva, že sú si vedomí miery rizika života v tejto oblasti. Samotní Rómovia si v prevažnej miere neuvedomujú zdravotné riziká, ktoré so sebou prináša kontaminácia prostredia ťažkými kovmi, hlavne ortuťou. Obyvatelia Pätorackej si však uvedomujú nebezpečenstvo, ktoré pre nich vyplýva z toho, že žijú v závalovej oblasti. Posledná udalosť, kedy sa v blízkosti osady prepadla zem, ich dosť vystrašila.

Napriek snahe samosprávy a rôznym opatreniam stále takmer 1000 Rómov v obidvoch osadách je vystavených vysokej kontaminácii s dlhodobými dopadmi na zdravie a nebezpečenstvu úrazu alebo dokonca smrti.

Literatúra

- BAUER, V., 2000: Vplyvy zatápania rudných baní na niektoré zložky ŽP. In: Životné prostredie, ročník 34, 6 / 2000, 322 – 325.
- HUDÁČEK, J. et al., 1998: Komplexné geologické zhodnotenie útlmového ložiska Rudňany. MŽP SR a Geologická služba SR, 1998, s. 360.
- KARASOVÁ, E., 2009: Pri Rudňanoch sa prepadla zem. Kráter je hlboký desať metrov. Spišský Korzár, 24.9.2009.
- KROKUSOVÁ, J., ČECH, V., 2007: Transformácia banskej krajiny na príklade obce Rudňany. In: Zborník z konferencie Česká geografie v evropském prostoru. České Budejovice, 2007, 1105 – 1111, ISBN 978-80-7040-986-2.
- MALATINSKÝ, K., POPOVIČ, M., 1985: Z dejín baníctva v Rudňanoch. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1985, s. 136, ISBN 83-032-85.

Localization of the Roma Settlements in Environmentally Inconvenient Landscape on the Example of Rudňany

Juliana KROKUSOVÁ

Summary: Rudňany represents an example of mining villages in the Spiš region. The beginning of mining activity goes back to the end of the 13th century. Nowadays the mining activity is stopped, mines closed and enterprises were liquidated. Big problem is the existence of Roma settlements in environmentally precarious surroundings. In Rudňany there are two localities: Pätoracké – in the place of former office mining buildings, undermined territory and Zabíjanec – a former farmyard surrounded by dumps and contaminated by industrial activity. After the closure of mines, Roma people occupied the abandoned mining buildings, in the course of time the big settlements turned up there. In terms of environmental quality and strong contamination by heavy metals, this environment is absolutely unsuitable. The settlement Pätoracké is situated in undermined territory. Recently in September 2009, a ceiling of empty space fell and 10 meters deep crater was created. This colonisation took place with the tacit approval of local government and management of mines, even though they had been aware that this territory is completely inappropriate for residential areas. These areas are threatened by industrial pollution and in the case of Pätoracké also by permanent threat of falling with fatal consequences. The situation of Roma people has begun to change for the better. In 2001 with state support the first 270 flats were built for the most vulnerable people in Pätoracké. Regardless in the threatened area still live more than 503 people. The municipality estimates that for the relocation it is necessary to build a further 55 flats. Then probably the whole area of Roma settlements will be closed. However, Roma people threaten their lives with their own negligence and breaking the rules. Despite the measures and prohibitions, they still enter the underground of mines in order to get iron from armature; thereby they seriously endanger their lives.

Adresa autora:

RNDr. Juliana Krokusová, PhD.
Katedra geografie a regionálneho rozvoja
Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita
Ul. 17 novembra 1, 081 16 Prešov
francova@fhpv.unipo.sk